

DİCLE ÜNİVERSİTESİ ALİ EMİRİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN 3 YAZMA ESER ÜZERİNE

ON THREE MANUSCRIPTS FOUND IN THE ALI EMIRI CENTRAL LIBRARY OF DICLE
UNIVERSITY

Mustafa Uğurlu ARSLAN

Öz

Tarih boyunca bilgiyi kaydetmenin, aktarmanın ve bilgiye ulaşmanın en değerli yollarından birisi de el yazmaları olmuştur. Yazma eserler, geçmişin kültürel, edebî ve tarihî birikimini günümüze taşıyan eşsiz belgelerdir. Her biri, ait olduğu dönemin düşünsel birikimini, sanat anlayışını ve estetik zevkini yansıtan bu eserler, yalnızca muhteva ile değil, aynı zamanda yazı stilleri, tezhipleri minyatürleri ve ciltlemeleriyle de büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi arşivlerinde yer alan üç nadide el yazması eser, hem içerik hem de fiziksel özellikleriyle ele alınıp tanıtılmaya çalışılacaktır. Bu yazma eserlerden birisi Diyarbakirli Nigahi'nin *Dîvânı*; ikincisi, Servet-i Fünun ve Meşrutiyet döneminin önemli yazar ve şairlerinden Süleyman Nazif'in "*El-Cezire Mektupları*" adlı eseri; üçüncüsü ise Gülşenizadelerden Vasıf'ın *Dîvân-ı Vâsıf* adlı eseridir. Çalışmamızda bu üç yazma eserin varsa mevcut diğer nüshaları ile mukayesesi ve muhteva açısından farklılıkları ele alınarak bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakir, Dîvân, mektup, yazma eser, muhteva

Abstract

Throughout history, manuscripts have been one of the most valuable ways to record, transmit, and access information. Manuscripts are unique documents that carry the cultural, literary, and historical heritage of the past to the present. Each reflecting the intellectual heritage, artistic understanding, and aesthetic taste of its era, these works are of great significance not only for their content but also for their calligraphic styles, illuminations, miniatures, and bindings. This study will examine and introduce three rare manuscripts from the archives of Dicle University's Ali Emiri Central Library, both in terms of their content and physical characteristics. One of these manuscripts is the *Dîvân* of Diyarbakirli Nigahi; the second is "*El-Cezire Mektupları*" (Letters of the Cezire) by Süleyman Nazif, one of the most important writers and poets of the Servet-i Fünun and Constitutional Monarchy periods; and the third is "*Dîvân-ı Vâsıf*" by Gülşenizadeler Vasıf. In our study, we will try to introduce these three manuscripts to the scientific world by comparing them with other existing copies, if any, and by discussing their differences in terms of content.

Keywords: Diyarbakir, Dîvân, letter, manuscript, content

GİRİŞ

Sümerler tarafından keşfedilen yazı, medeniyetlerin inşasında en önemli araçlardan biri olmuştur. Şüphesiz matbaanın icadına kadar yazı denilince akla “el yazması eserler” gelmektedir. Farklı konularda ve henüz gün yüzüne çıkmamış olan el yazması eserlerin yayımlanarak ilim dünyasına kazandırılması şüphesiz ehemmiyet arz etmektedir. Bu çalışmada, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu’nda yer alan üç yazma eser, nazım şekilleri ve türleri, eserin fiziksel özelliklerinin tavsifi ve tarihî bağlamları incelenmiştir. Öncelikle her bir eserin paleografik özellikleri (yazı türü, mürekkep, cilt yapısı), ardından edebî ve tarihsel içerikleri analiz edilmiştir. Eserlerin transkripsiyonları gözden geçirilmiş; metinlerdeki varyantlar, yazım özellikleri ve müstensih notları dikkate alınarak eserlere dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ülkemiz, el yazması eser koleksiyonları açısından nadir ülkelerden biridir. “Sadece resmî kütüphane ve müze gibi kurum ve kuruluşlarda değil, normal vatandaşların maiyetinde de epey el yazması risâle, kitap ve hatta ferman bulunmaktadır. Her ne kadar vaktiyle bazı ülkelerin, resmî olarak kayıtlı olmayan bu kitapları çeşitli yollarla kendi ülkelerine taşımalarına rağmen hala geride kalanların sayısını binlerle ifade etmek mümkündür” (Dartma, 2015:8-9).

İncelemeler neticesinde Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi arşivlerinde üç el yazması esere rastladık. Bu üç nadide el yazması eserlerden birisi Diyarbakırlı Nigahi’nin “*Dîvân*”ıdır. Bu eserin bir nüshası Millet Kütüphanesinde yer almaktadır ve tarafımızdan daha önce çalışılmış olup detaylı bilgi ilgili kısımda verilmiştir. İkincisi, Servet-i Fünun ve Meşrutiyet döneminin önemli yazar ve şairlerinden Süleyman Nazif’in “*El-Cezire Mektupları*” adlı eseridir. Bu eser de daha önce akademik çalışmalara konu olmuştur ancak elimizdeki nüsha ilk defa tanıtılmış olacaktır. Üçüncüsü ise Gülşenizâdelerden Başkâtip Vâsıf Efendi’nin “*Dîvân-ı Vâsıf*” adlı eseridir. Bu eserle ilgili yayımlanmış bir ilmi çalışma olmamakla birlikte, yayın hazırlığı içerisinde olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Çalışmamızda bu üç yazma eserin varsa mevcut diğer nüshaları ile mukayese edilerek bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

1. Yazma Eserlerin Tanıtımı

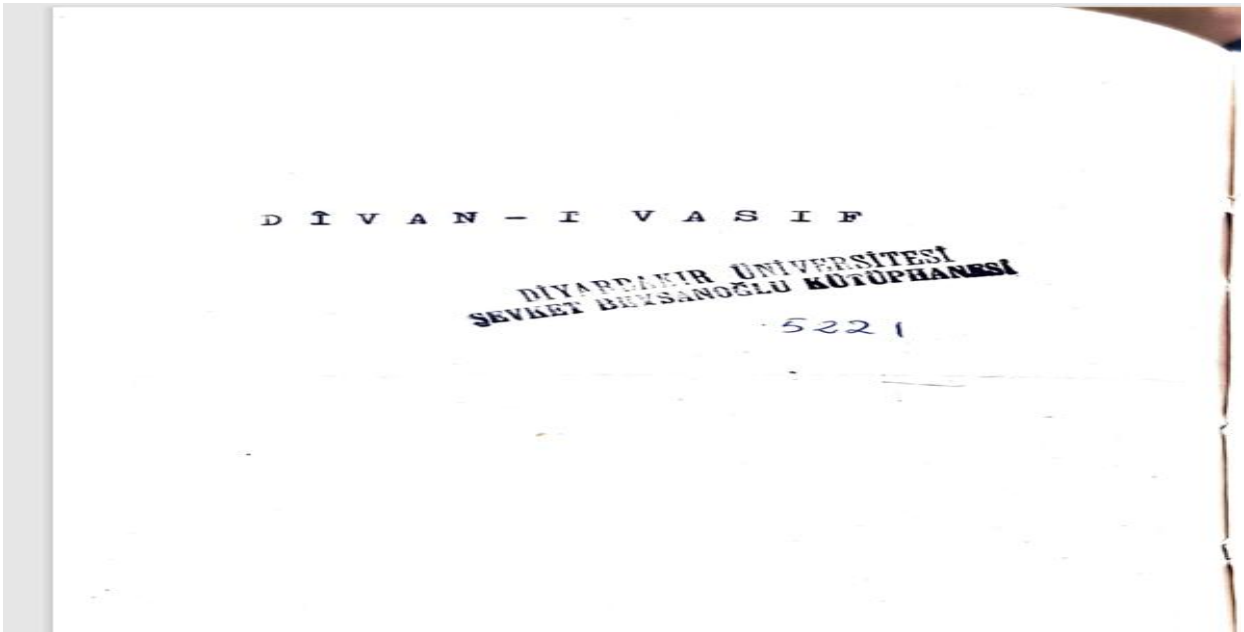
1.1. *Dîvân-ı Vâsıf*

Vâsıf *Dîvânı*, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi 0073143 demirbaş numarada yer almaktadır. Eser bordo renkli deri ciltlidir. Eserin üzerinde Latin Harfleri ile *Dîvân-ı Vâsıf*

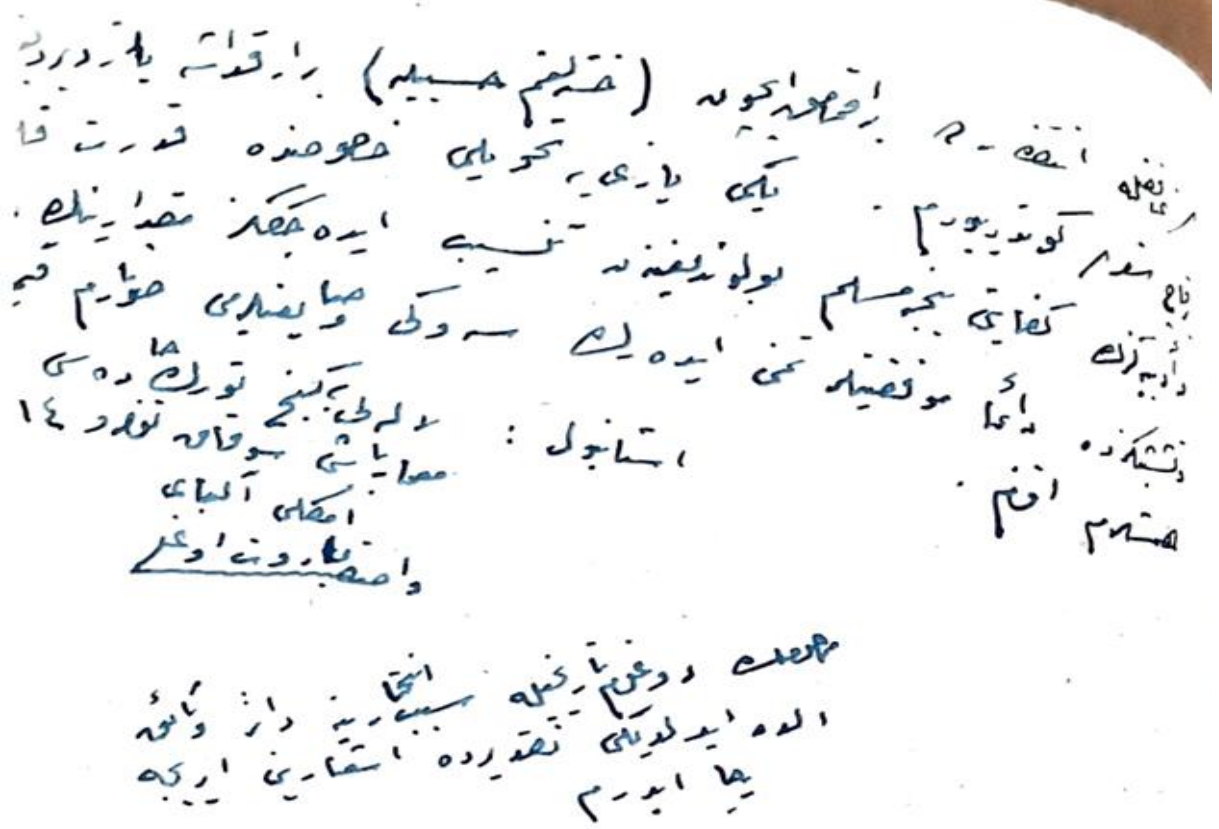
yazılıdır. Eserin ilk 5 varağı boş boş bırakılmıştır. Sonraki II a sayfasında eser adı ve demirbaş kayıtları yer almaktadır. II b-III a sayfasında siyah mürekkeple yazılmış bir mektup yer almaktadır. Eserin diğer kısımlarında ise lacivert mürekkep tercih edilmiş ve tek sütun şeklinde kaleme alınmıştır. Yazı türü ise rikadır.

İlk 5 varaktan sonraki I-a sayfasında *Dîvân-ı Vâsîf*, Diyarbakır Üniversitesi Şevket Beysanoğlu Kütüphanesi 5221 yazılıdır.

Eserin I b Sayfasında “Aziz Hemşehrim Şevket Beg’e” başlıklı bir mektup yer almaktadır. Bu mektup, mezkur şairin torunu Vasıf Barutoğlu’na aittir.

ایضاح کونہ (تفہیم مہیہ) بارگاہہ یار دربر
تایہ یاری کویہ فہوضہ قدرت فا
کونہ یوم
کفایہ بحیرہ یوم بولہ یغینہ تنجب ایہہ جہد تقدیریک
موقفیہ تن ایہہ یک سہ ولی صافیہ صوام تہ
استاجول : عالمی کونہ تولک رہی
معا یای سو قاضی نور ۱۴
امکان آلبای
وامضہ نذرت اولی

مخلص و دغیم باغیہ سببہ دار وانیہ
الہ ایہہ لیلی تقدیرہ استغاری اریہ
یا ایہم

(Merhumun doğum tarihiyle sebep-i intişarına dair vesâik elde eylediği takdirde eş'arını ayrıca rica ederim.)

III b’de ise Şevket Beysanoğlu’na ait, eserle ilgili Latin harfleri ile kaleme alınmış bir açıklama yazısı yer almaktadır. Yazısında Şair Vâsıf’ın Gülşenizâdelerden olduğunu, Vâsıf’ın basılmamış mürettep bir dîvânının bulunduğunu ve bu dîvânın torunu Vasıf Barutoğlu’nda olduğunu ifade etmektedir.

V A S İ F

Gülşenîzâdelerdendir. Adını İbrahim Gülşenî'den , bu aileden birçok fikir ve sanat adamı yetişmiştir. Vasıf'ın hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yok. Ali Emîrî'nin verdiği bilgilere göre, şairimiz, Şaban Kâmi'den ders almış, sonra, Mahkeme-i Şer'iyyeye devam etmiş ve h.1286 (m.1870)'te başkâtip olmuştur. Bu sırada, Said Paşa ile dostluk kurmuş, hattâ, onun matbu dîvanına bir de tarih düşürmüştür. H.1289, m.1873 tarihinde vefat etmiştir.

Vasıf'ın mürettep dîvanı vardır. Basılmamıştır. Bu dîvan, torunu Em. Alb. Vasıf Barutoğlu'ndadır. Bu kitapçıkta parçalar oradan alınmıştır.

Şevket Beysanoğlu

Eserin 1b-40b varakları arasında Vâsıf Dîvânı, sonda ise boş 9 varak yer almaktadır.

Başı:

کویں بزم یاری فضا نوبخت فام دے
مطلع دلداری صبح کوردے غروب شام دے

Görmüşüz biz hüsn-i yârî hatt-ı nev-hîz fâme dek

Matla-ı dildârı hep gördün gurûb-ı şâma dek

Sonu:

عقبت او توغ جهان عالمی بیوسه اید
عطر بری دهنه عالمی سوخوسه اید
باده لب لبه خاطر من غوسه اید
نوه جام حبه کومل نوسه اید
چنبه درد دهنی حبه فراموسه اید

Aşkın ey şûh-ı cihân âşıkın bî-hûş eyler

İtr-ı bûy-ı dehenin âlemi serhûş eyler

Bâde-yi la'l-i lebin hâtırımız hoş eyler

Neşve-i câm-ı muhabbetle gönül nûş eyler

Çekilen derd ü gamı cümle ferâmûş eyler

Eserde toplam, 36 gazel, 1 tahmis, (Gazel-İ İzzet Paşa Tahmis-i Vâsıf), 1 Müseddes, 1 Muhammes yer almaktadır.

1.2. Dîvân-ı Nigâhî

Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi 0072359 demirbaş numarada yer almaktadır. Eserin kapağı kahverengi karton kapaktır. Eserin içeriğindeki yazılarda siyah mürekkep tercih edilmiş ve tek sütun halinde yazılmıştır. Yazı türü rikadır.

Nigâhî Dîvânçesi daha önce Ahmet Tanyıldız ve Mustafa Uğurlu Arslan tarafından neşredilmişti.¹ Daha sonra ise mecmualarda neşredilmeyen şiirlerine rastlanılmış ve Halil Kızıltoprak “Diyarbakırlı Nigâhî’nin Yayınlanmamış Şiirleri”² başlıklı bir makale ile şairin yayınlanmamış şiirlerini neşretmiştir. Nigâhî Dîvânı’nın bilinen nüshası Millet Kütüphanesi A.E.Manzum, Eski kayıt, 464/1; Yeni kayıt, 768’de yer almaktadır. Elimizdeki nüsha ise şimdiye kadar yayımlanmış şiirlerle mukayese ve Nigâhî’nin şiirlerini topyekün değerlendirebilme açısından ehemmiyet arz etmektedir. Eser, klasik el yazmalarının aksine sol taraftan başlamaktadır. I a-b boş varaktan sonra II a sayfasında eser adı ve demirbaş kayıtları yer almaktadır. 2b sayfasında üniversiteye bağış yapıldığına dair not ve tarihlerin yer aldığı vakıf kaydı yer almaktadır. Daha sonraki sayfada Latin rakamları ile numaralandırılmış 18 varakta (1a-18a) toplam 23 şiir yer almaktadır. Bu şiirlerden 20 tanesi gazel, 3 tanesi ise müseddestir.

3a da “Ben de yukarda ismi geçen zatın kağıt parçalarına istinsah ettiği bir iki parçadan ibaret gazel ve müseddesleri o şiirlerden aynı şekilleriyle istinsah ederek kıymetli dostum Şevket

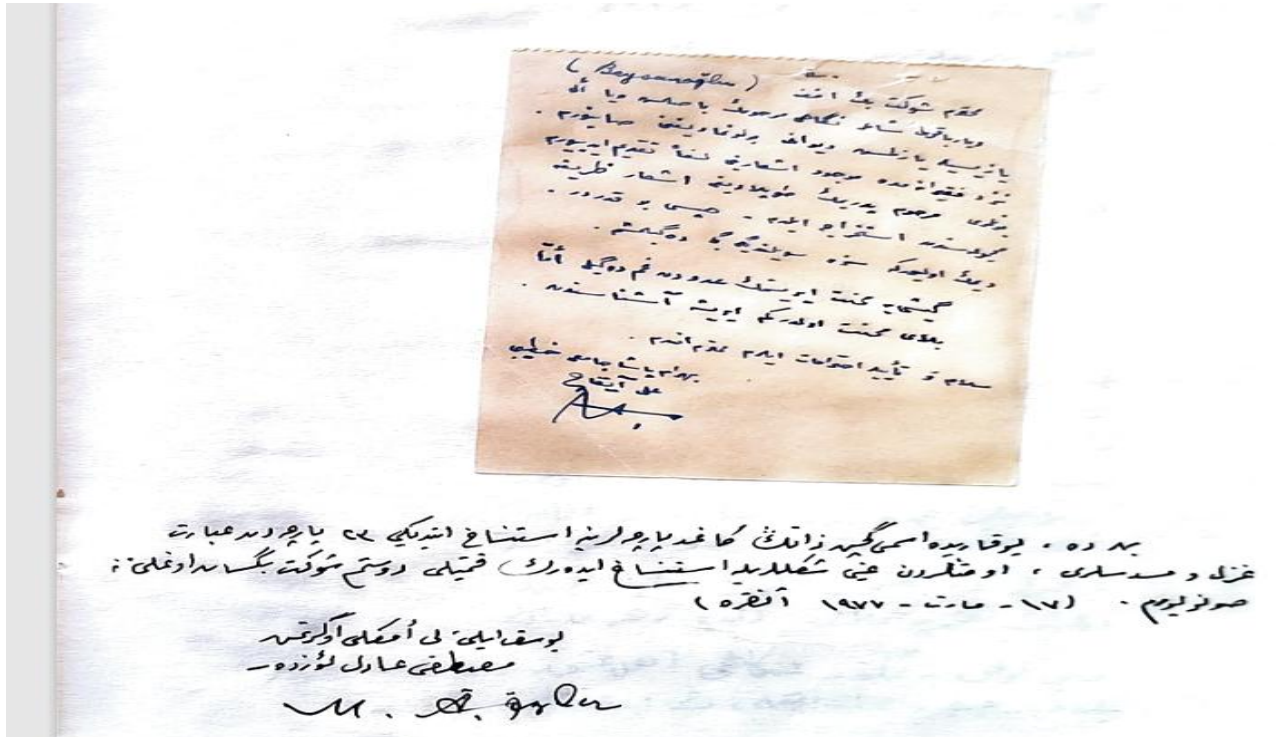
¹ Tanyıldız, A. & Arslan, M. U. (2017). Diyarbakırlı Nigâhî dîvân. Dün Bugün Yarın Yayınları.

² Kızıltoprak, Halil (2023). Diyarbakırlı Nigâhî’nin yayınlanmamış şiirleri. Turkish Studies - Language, 18(3), 1777-1795. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.71268>

Beysanoğlu'na sunuyorum. 17 Mart 1977/ Yusufelili Emekli Öğretmen Mustafa Adil Özder” şeklinde bir not yer almaktadır.

Ayrıca, Şevket Beysanoğlu'na hitaben yazılan Behrem Paşa Camii Hatibi Ali Beğ'e ait küçük bir mektup daha yer almaktadır. Eser tamamlandıktan sonra 5 boş yaprak yer almaktadır. Sonra Diyarbakırlı Refik'e ait Latin harflerle yazılmış 1 mayaya yer verilmiştir. Ardından 10 yaprak boş bırakılmıştır. Sonra tekrar 1 varğa Latin harflerle yazılmış 1 maya kaydedilmiştir. Ardından 8 varak daha boş bırakılmıştır. Daha önce neşredilen *Nigâhî Dîvânı* ile tanıtmaya çalıştığımız nüsha arasında bir değerlendirme yapılacak olursa şunları söyleyebiliriz. 1,11,12 ve 17. Şiirlerde nüsha farklılıklarından kaynaklı kelime ve ifade farklılıkları söz konusudur.13,14,15 ve 16 numaralı şiirler ise Tanyıldız ve Arslan'ın neşretmiş olduğu dîvânda yer almayan şiirlerdir. Tanıtmış olduğumuz yazma da yer alan 3 müseddes şiir ise bazı küçük farklılıklarla Tanyıldız ve Arslan'ın neşretmiş olduğu dîvânda yer alan müseddeslerle aynıdır.

Bununla birlikte daha sonra Halil Kızıltoprak tarafından “*Diyarbakırlı Nigâhî'nin Yayınlanmamış Şiirleri*” başlıklı makale ile, bir mecmuada karşılaştığı Nigâhî'ye ait şiirleri neşretmiştir. Tanıtmış olduğumuz yazma eserle sonradan neşredilen bu şiirler mukayese edildiğinde ise Kızıltoprak'ın neşrettiği 7 gazel, tanıtmış olduğumuz yazma eserde de yer almaktadır. Ancak Kızıltoprak'ın neşrinde yer alan 1 müseddes ve İlahî-yi Nigâhî Baba başlıklı 2 şiir elimizdeki yazmada bulunmamaktadır.

Başı:

- ۶ -
مست و هشیار طالب ریدر اولوغر صحت اولور
محرم عشق واقف اسرار اولوغر صحت اولور

Mest ü hüşyâr tâlib-i dîdâr olanlar hay olur

Mahrem-i aşka vâkıf-ı esrâr olanlar hay olur

Sonu:

عاقلم باطنه اما صورتا رولونيم
کبر خصم انت مني کم سيديم اما نيم
*
(صورت)

Âkilem bâtında ammâ sûretâ dîvâneym

Kimse fehmi etmez meni kim men neyem ammâ neyem

1.3. El-Cezîre Mektupları

Bu yazma eser, II. Meşrutiyet dönemi aydınlarından Süleyman Nazif'in Avrupa'da bulunduğu günlerde çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılardan ibaret olup daha sonra kitap hâline getirilerek Abdullah Cevdet'e ithaf edilmiştir. Süleyman Nazif, yazdığı beş mektupta sadece Araplar tarafından El-Cezire olarak adlandırılan bölgede yaşayan insanların iç parçalayıcı durumunu anlatmaz. Aynı zamanda Tırhala Savaşı'nın daha başlamadan masa başı anlaşmalarla kaybedilmesi gibi İmparatorluğu yakından ilgilendiren olaylar da onun mektuplarında yerini bulmuştur. Vatan topraklarında adalet, hak, hukuk, eşitlik gibi kavramlar artık ne telaffuz edilir ne de ona uygun davranılır. Nazif, bu beş mektubunda olanı tüm samimiyetiyle verirken olması gerekenin de altını çizmeye gayret etmiştir (Mumcu,2006:118).

Demirbaş numarası 0072359 olan ve 816 –NAZ-1906 numaralı tasnifte yer alan eserin kapağı kahverengi deridir. Eserin üzerinde Latin harfleri ile “Süleyman Nazif, El-Cezire Mektupları”, alt kısımda ise “Şevket Beysanoğlu” ibareleri yer almaktadır.

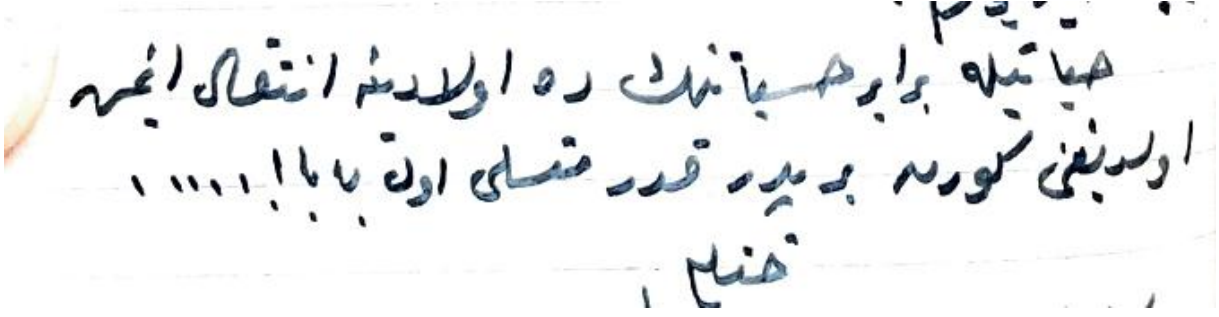
Eserin 1a sayfası boş, 1 b-2a sayfasında demirbaş kayıtları yer almakta, 2b sayfası boş, 3a'da eserin adı yer almaktadır. 3b sayfasında eserin Şevket Beysanoğlu'na hatıra olarak istinsah edildiğine dair bir istinsah kaydı yer almaktadır. "Edeb-i fazîletiyle mürebbi-i fikr-i kadîm olan merhûm Süleyman Nazif Beg'in bu eseri aynen görmüş, istinsah ederek Şevket Beysanoğlu Beg kardeşime bir nâcizâne hâtıra olarak takdîm ediyorum. 29 Kasım 1960 Âmid-Diyarbakir"

ادی فضیلتیله مرید فکرم اولایه مرهم سحرمان
تطیف کثرت بواثری عیناً توبه فی استغفار
ایده یخ شکت با یحیاه افعلی بن فامده شکر برنامیز
خلاه شکره رفیع اید یورم
۱۹۶۰ قمری - دیار بکر
Tuna Beysanoğlu
06. 12. 1960

Eser, 4a-18a varakları arasında yer almaktadır. Sonda ise 5 varak boş bırakılmıştır. Satır sayısı değişkenlik göstermektedir. Eserin yazımında siyah mürekkep tercih edilmiş olup rika yazı ile yazılmıştır.

قادره کیم عجمه جودته
الجزیره مکتوبلری ناکره انکاف انکاف انکاف
الجزیره مکتوبلری ناکره انکاف انکاف انکاف

Başı: Kardeşim Abdullah Cevdet'e! El-Cezîre Mektupları nâmında ithâf etmek istiyordum ben bu...

Sonu: Hayatıyla beraber hissiyatının da evlâdına intikâl etmiş olduğunu gören bir peder kadar müteselli ol baba. Hitâm.”

SONUÇ

Bu çalışmada, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu’nda yer alan üç yazma eser -*Dîvân-ı Vâsıf*, *Dîvân-ı Nigâhî* ve *El-Cezîre Mektupları*- hem fiziksel hem de muhteva bakımından tanıtılmaya çalışılmıştır. Söz konusu eserler, gerek müstensih kayıtları ve istinsah özellikleri gerekse nazım şekilleri ve türleri açısından Osmanlı dönemi yazma kültürünü temsil eden özgün metinlerdir. *Dîvân-ı Vâsıf*, gayr-i mürettep bir dîvânçe mahiyetindedir. Gülşenizâdelerden Vâsıf Efendi’ye ait olan bu eser, edebî kimliği literatürde pek bilinmeyen bir şairin şiir mirasını gün yüzüne çıkarmakta; bölgesel şairlerin dîvân edebiyatı içindeki yerine dair yeni yorumların önünü açmaktadır. Dîvânda yer alan 36 gazel ile birlikte tahmis, müseddes ve muhammes nazım şekillerinin varlığı, şairin edebî şahsiyetini ortaya çıkarma konusunda önemli bir birikim sunmaktadır.

Dîvân-ı Nigâhî ise daha önce şiirleri kısmen yayımlanmış olmakla birlikte, çalışmada incelenen yazma nüsha, şimdiye kadar yayımlanmamış şiirleri ya da farklılıkları içermesi bakımından kaynak değeri taşımaktadır. Nüshanın fiziki yapısı, yazım düzeni ve içerisindeki notlar (özellikle müstensih ve bağış notları), eserin üretim ve aktarım süreci hakkında bilgi vermektedir. 20 gazel ve 3 müseddes barındıran bu nüsha, Nigâhî’nin şiirlerinin daha geniş bir perspektifle yeniden değerlendirilmesine olanak sunmaktadır.

Üçüncü yazma eser olan *El-Cezire Mektupları*, Süleyman Nazif’in siyasî, entelektüel ve edebî kimliğini yansıtan beş mektubunu içermektedir. Eser, hem Osmanlı taşra basınındaki fikir hareketlerini hem de modern metinlerin yazma eser formunda dolaşıma girdiği nadir örneklerden birini temsil etmektedir. Özellikle eserin Şevket Beysanoğlu’na ithafen istinsah

edilmesi, yazmanın bireysel koleksiyonlara nasıl geçtiği ve nasıl korunduğuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem, yazma eserlerin sadece içerikleriyle değil; aynı zamanda paleografik, kodikolojik ve filolojik yönleriyle bir bütün olarak ele alınmasını sağlamıştır. Metinlerin içerdiği nazım şekilleri ve istinsah notları ayrıntılı biçimde incelenmiş; varsa mevcut diğer nüshalarla karşılaştırılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak, bu üç yazma eserin tanıtılması ve değerlendirilmesi, hem yeni yazma eserlerin bilimsel olarak kayda geçirilmesini hem de Osmanlı dönemi taşra edebiyatı ve yazma kültürünün daha derinlemesine anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. İlerleyen süreçte bu yazmaların tenkitli metin neşirlerinin hazırlanması, dijital platformlarda araştırmacılara açılması ve bölgesel yazma koleksiyonları üzerine kapsamlı katalog çalışmaları yapılması, Osmanlı edebiyatı ve kültür tarihi üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Dartma, B. (2015). El Yazması Eserlerin Önemi ve Resmî Olarak Kayıtlı Olmayanların Durumu Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 15, Sayı 1,7 -14.

Dîvân-ı Vâsıf, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, Demirbaş no: 0073143.

Dîvân-ı Nigâhî, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, Demirbaş no: 0072359.

El-Cezîre Mektupları, Dicle Üniversitesi Ali Emîrî Merkez Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, Demirbaş no: 0072359.

Kızıltoprak, H. (2023). Diyarbakırlı Nigâhî'nin yayımlanmamış şiirleri. Turkish Studies - Language, 18(3), 1777-1795. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.71268>.

Mumcu, Yasemin, (2006). Vatansever Şair Süleyman Nazif ve El-Cezire Mektupları, Söylem Filoloji Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2, s.118-136.

Tanyıldız, A. & Arslan, M. U. (2017). Diyârbekirli Nigâhî Dîvânı, Dün Bugün Yarın Yayınları.